

DRAGAN ŠANDA:

JURČIČ-SCOTT.

Jurčič je izmed tistih slovenskih pisateljev, ki ga največ čitajo in najmanj kritikujejo. Pri njegovem imenu nam nehoté stopi pred oči lepa vrsta enajsterih, rdeče vezanih zvezkov njegovih po-
 vesti, a nehoté se nam tudi vrine misel, da bi to lepo število plodov iz njegovega peresa moralo roditi malo bolj živo kritiko, kot smo je vajeni pri vseh važnejših pojavih! Toda bore majhno je število spisov, ki se bavijo z njim. Nekaj nekrologov o priliki njegove smrti, nekoliko življenjepisnih črtic Levčevih v „Zvonu“ l. 1888., ko je Jurčič trohnel že sedem let pod grudo, nekaj estetičnih pripomb Stritarjevih, suhoparno-šablonska ocena v Glaserjevi zgodovini, to je vse, kar vemo o njem. Celo kratkega življenjepisa, običajnega pri izdaji del vsakega klasika, Jurčič ni dobil, in kdor je prečital „Desetega brata“, zaman išče podatkov o osebi pisatelja, ki nam je ustvaril Krjavlja. Vsi ga čitajo, a nikdo noče izraziti svoje misli o njem. Kakor bi stali pred relikvijo, ki jo občudujemo, a si je ne upamo vzeti v roke, bojé se, da se ne bi strla!

Nerešeno je doslej še vedno zanimivo vprašanje, kateri izmed Jurčičevih pripovednih spisov je najboljši. „Deseti brat“ ni mogel te slave obdržati čez dobo vrenja v ona leta, ko se je Slovencem razširilo obzorje po vplivu sosednjih slovstev in izčistil umetniški okus. Kmalu za Stritarjem, ki mu je bil prvi slavitelj, se pojavi mnenje, da bi bil poleg „Domna“ „Sosedov sin“ najboljše delo. Estetičnemu ocenjevalcu bi pa pri tem spisu manjkalo široke osnove ter zapletka in prešel bi na „Cvet in Sad“. Čehi so predstavili „Dr. Zobra“ na svoj jezik.

Razna mnenja so tu, razna stališča, s katerih se sodi; zato je vsako izmed njih enostransko. V objektivno oceno je treba vse kriterije združiti, in njih skupnost za posamezno delo šele odločuje. S tega vzvišenega stališča pa more vsak mirni ocenjevalec „Desetemu bratu“ priznati prvo mesto. Ne gre mu ta slava le zaradi tega, ker je dejanje zasnovano na najširši podlagi in na najbolj zanimiv način, in ker ima pri vseh drugih nedostatkih dva jasno začrtana značaja; gre mu to častno mesto tudi radi ideje in zgodovinskega vpliva, ki ga je imel v našem slovstvenem razvoju. „Lepa Vida“ je ponesrečen poizkus vtelesiti osebo narodne domišljije, a tak poizkus je tem lepše uspel v „Desetem bratu“.

Ta roman je zbudil toliko pozornosti največ radi tega, ker je v pripovedni naši literaturi res prvi proizvod, ki stoji bolj na umetniškem stališču nego tedanje in prejšnje šablonske pripovedi, pisane večinoma za potrebo. Če primerjamo letno številko 1866, ko je prvič izšel „Deseti brat“, nas ne more iznenaditi ta preobilna hvala. Slovenci so imeli z njim dokaz, da morejo tudi njihovi rojaki proizvesti kaj boljšega, začeli so upati v svoje duševne sile, zlasti pa je ta slava bila izraz srca prepolnega hvaležnosti. V oni dobi vrenja in naglega stvarjanja je morala vsaka stvar zbuditi navdušenje, tembolj pa proizvod, ki pomenja za tedaj res nekaj izrednega. Celo tedanji gospodujoči kritik Stritar je prezrl robati slog, žaleči njegovo tenkočutno uho, ter se je zedinil z ostalimi v brezpogojno hvalo. Rekoč, da nam je Jurčič ustvaril slovenski roman, pristavlja na drugem mestu pomenljive, za tedanjo dobo značivne besede: „Sreča Jurčičeva je bila ta, da je tudi slovensko občinstvo takoj spo-

znalo in pripoznalo njegov talent. Za kar se je že toliko lepo nadarjenih pisateljev zastoj trudilo, časi vse svoje življenje, to je dosegel Jurčič že s svojim prvim spisom: obče priznanje, splošno pohvalo.¹⁾

Širši narod ne zahteva hrane v znanstveni obliki niti je zmožen umeti pomen izobrazbe v logično opredeljenih pojmi, ampak njemu prija to, kar se mu ponuja v prijetnem okvirju. Omika napreduje, nevidljivo prehaja čitatelju v duševno obzorje, ne da bi sam vedel kdaj! Tako ugodno sredstvo pa je bil „Deseti brat“ za svoj čas „par excellence“. Mi si sedaj ne moremo predstaviti, s kakim navdušenjem so vživali tedanji Slovenci tako hrano. Mislimo si slučaj — da spoznamo neizbrisljivi vtisk dobe —, da bi „Deseti brat“ izšel v dobi od l. 1895—1900., torej v času skrajnega realizma pri Slovencih! Kdo bi dvomil, da bi bil tako hladno sprejet, kakor ne zasluži po svoji umetniški ceni! Takrat je bilo drugače! Iz „Desetega brata“ so Slovenci srkali nove sile, zrl v njem višek svojega duha, črpali utemeljeno upanje za boljšo bodočnost, in Jurčič jim je bil nekako to, kar Homer Grkom.

Bil je pa takrat tudi celo osamljen v našem slovstvu. Tedanji pisatelji stojé na neki stopinji posebnega romanticizma, mislijo si poezijo, torej tudi roman, kot nekaj različnega od življenja, snovi jemljejo iz neke idealne tujine, značaji so stilizirani, so po življenju, ne iz življenja. Nasproti „Deseti brat“! Kdo si je takrat mislil, da je mogoče zajeti tudi naravnost iz domačega življenja, prikazovati domače značaje?! To je bil po njih mnenju kamen, ob katerem se je moral spotekniti vsak, ki bi se oprijel takega nevarnega početja. Slovenci so čitali in se niso mogli načitati, kajti zrl so kot v zrcalu svojo lastno dušo, svoje čutenje in mišljenje, in njih samoljubje je pognalo nove korenine.

Taka je zgodovina „Desetega brata“, pomenljiva dovolj, da mu pribori častno ime prvega Jurčičevega romana.

Večini Slovencev pa utegne biti menda še neznano, da dejanje „Desetega brata“,

¹⁾ Stritar: Zbrani spisi. V. 218.

kakor tud povečjem njegovi značaji niso Jurčičeva lastnina, ampak posneti po Scottovem romanu „Starinoslovec“.¹⁾ Da je na Jurčiča vplival Scott, je splošno znano. Kdor je Scotta čital, je gotovo opazil sličnost med obema v tehniki in obdelavi. Tudi pisec teh vrst je bil prvotno mnenja, da sličnost ne gre čez ta okvir in da je posebej pri „Desetem bratu“ Scottu povzeta kvečjemu oseba Martina Spaka, kar je opaziti na prvi pogled. Toda ko je primerjal natančneje, je stopilo precej jasno na dan, da je dejanje v obeh romanih v glavnem isto, samo v našem prikrojeno deloma Jurčičevi ideji, deloma slovenskim razmeram in da nahajamo osebe, delujoče v „Desetem bratu“, tudi v „Starinoslovcu“, izvzemši par postranskih, ki so za dejanje nebistvene. To niso več „reminiscenije“, kakor pravi Levec v spominih o Jurčiču, to je že posnetek bistvenih momentov.

Scott je pisal mnogo, umljivo torej, da so njegova dela po vrednosti različna. „Starinoslovec“ je izmed onih romanov, ki stojé bolj na obče človeškem nego zgodovinskem stališču; zato je tudi vpliv na Jurčiča umeven, tembolj, ker je izmed najboljših Scottovih romanov.

Vsebina „Starinoslovca“ je v bistvenih potezah sledeča:

Lovel, mlad, prikupen mož, čigar preteklost je skrivnostna in znana le v toliko, da v njem splošno slutijo nezakonskega sina kakega mogotca, ljubi Izabelo Wardour, hčer globoko zadolženega plemenitaša. Le-ta ga noče za zeta, ker si hoče z imovitejšim zboljšati denarne razmere, in ker mož brez slavnih pradedov — takošen je po njegovem mnenju

¹⁾ Tako bi jaz nazval dotični Scottov roman nasproti Levčevemu prevodu „Starinar“, ker naslovni junak ne trži s starinami, ampak je učenjak, ki se bavi z njimi kot znanstvenik. „Starinoslovec“ je doživel v originalu mnogo izdaj. Pisu teh vrst je služila pri preiskavi naslednja: W. Scott Waverley Novels: The Antiquary, Edinburgh 1891, Adam & Charles Black. Popular edition. Prevodov na nemški jezik je na izbor. Hvaležnejše naloge nego posloveniti ta roman je težko najti, ne samo radi zveze z Jurčičem nego radi mojstrske in popolne risbe značajev in krasnega kolorita.

Lovel — ne zadostuje njegovemu plemenitaškemu ponosu. Isto Izabelo ljubi tudi kapitan Hektor Mac-Intyre, nečak starinoslovca Jonathana Oldbucka. Hektorju je novi tekmeec nepriličen. Zato porabi prvi malenkostni spor na nekem zabavnem izletu kot vzrok, da izzove Lovela na dvoboj, v katerem je pa sam nevarno, a ne smrtno ranjen.

To je prvo dejanje, katero nam predstavlja Scott v svojem razvoju. Pridruženo mu je pa drugo, katerega razplet in konec je položen v usta drugih in postavljen romanu šele na konec.

Častihlepna in brezsrdna mogotnica Lady Glenallan se ustavlja nameravani poroki svojega starejšega sina lorda Geraldina z nečakinjo njenega umrlega moža, Evelino Reville, katero sovraži iz raznih vzrokov. Lord Geraldin vé za to njeno sovraštvo. Zato se poroči z Evelino na skrivnem. Materi je ta skrivna poroka ostala neznana. Da bi torej preprečila neljubi ji zakon, izjavi proti sinu laž, da je poroka nemogoča, ker je Evelina baje nezakonska hči njenega moža, torej nepravna sestra Geraldinu, in potrdi to laž s krivo prisego ene svojih služabnic. S tem je zadela dve žrtvi. To jim je razodela, ko je bila poroka že sklenjena. Evelina skoči v svojem obupu v morje, a jo rešijo. Kmalu nato umre ob porodu sina, katerega ji odvede in odgoji v tujini mlajši brat lorda Geraldina, ki živi v sporu s svojim sorodstvom. Lord Geraldin je poizkušal potolažiti vest nezaslužene krivde na vojskah, potem pa se vrnil potrj na duši in telesu v domovino in živel tu kot čudak samotar. Po smrti svoje matere pa izve od iste služabnice, ki je krivo prisegla, da je bila vsa krivda izmišljenina častihlepne matere. Sklene iskati izgubljenega sina!

Konec romana spoji obe dejanji: Lovel se izkaže, da je Geraldinov sin, in postane dedič njegovega imetja, na kar denarjev potreben plemenitaš Wardour rad privoli v zakon s svojo hčerjo Izabelo.

Oseba naslovnega junaka je torej postranska. Ta kratka vsebina je vobče le okostje, kateremu je Scott pridjal mnogo

drugih nebitvenih zapletkov kakor tudi postranskih značajev. Oseba berača Edie Ochiltree, ki je original „Desetemu bratu“, je tudi le postranska. Drugo dejanje se vrši le deloma dejansko, večinoma ga pripovedujejo delujoče osebe prvega dejanja.

Radi lažjega pregleda postavimo sem tudi dejanje „Desetega brata“.

Lovre Kvas ljubi Manico, hčer bogatega graščaka Benjamina na Slemenicah, pri katerem je za domačega učitelja. Nima pa upanja, da bi jo dobil v zakon, ker hočejo starši bogatega zeta. Zato so jo namenili Marijanu iz Poleska, sinu Piškava, čudakamotarja v sosestvu. Marijan ljubi istotako Manico in sklone iznebiti se neljubega tekemca. Pozove ga na dvogovor. Na nekem zabavnem izletu se spreta in prišlo bi do tepeža, da se ga ne ogne miroljubni Kvas.

Tu stopi v dejanje nova oseba: Martin Spak, zvan „deseti brat“, postopač, ki so mu ljudje priznavali posebne lastnosti, in čigar preteklost je skrivnostna in znana le v toliko, da mora biti v zvezi s Piškavom, samotarjem - čudakom, in da črti Marijana.

Ta „deseti brat“ je poslušal prepir med Marijanom in Kvasom. Po odhodu Kvasom se začne prepir iznova med njim in Marijanom in „desetim bratom“. V jezi izproži Marijan puško in zadene Spaka smrtno, a ta mu z zadnjo silo dá udarec, da nezavesten obleži. Rana njegova je nevarna a ne smrtna.

Spak čuti bližnjo smrt, dá poklicati Kvasa in mu razodene svojo skrivnostno preteklost. Izpove, da je sin Piškava iz Poleska.

Drugo dejanje se ne vrši dejansko, ampak le po pripovedanju oseb na koncu romana.

Ta Piškav, čigar pravo ime je Kaves ali Kvas, se je seznanil v mladosti s plemenitaško hčerjo Magdaleno Strugovo, katero je hotel vzeti v zakon radi bogastva. Toda sorodstvo ni dovolilo. Zato se je poročil z njo na skrivnem. Ko pa pozneje Magdalena ni dobila dediščine, pusti Kvas njo in otroka — „desetega brata“ — v nadlogi in se oženi z drugo, ki mu rodi Marijana. Vsled prevar se preseli na Polesek in živi tam samotarsko življenje.

Konec spoji obe dejanji: „Deseti brat“ umrje. Tudi Piškav izgine iz strahu, da pride na dan njegovo sramotno življenje. Marijan okreva in prepusti Polesek Kvasu po volji očetovi, ki je Lovretu stric. Slemeniški se obogatelemu zetu ne protivi več.

Na prvi pogled se vidi, da sta dejanji slični; zlasti prvi del, to je glavno, vršeče se dejanje, je v obeh romanih skoro isto. Še bolj pa razvidimo sličnost, ako si ogle- damo bliže posamezne važne momente.

Ozrimo se najprej na sličnost v dejanju!

V obeh romanih se plete dejanje okoli dveh rodbin v podobnih okolnostih: Wardour, Glenallan — Slemeniški, Piškav. V obeh ima ena izmed teh rodbin skrivnostno nesrečno preteklost: Glenallan — Piškav. V obeh je v tej dobi nesrečne preteklosti rojen sin, in skrivnost, ki leži na rojstvu tega sina, bistveni moment za razvoj dejanja: Lovel — „deseti brat“. V obeh je na skrivnem sklenjeni zakon vzrok te nesrečne preteklosti: Evelina — Magdalena. V obeh ta mistična preteklost ni predmet romanovemu dejanju, ampak takorekoč njegova premisa, ki se razvije pred našimi očmi le po pripovedovanju prizadetih oseb. V obeh tvori zvezo med obema rodbinama in obenem središče dejanja mlad mož z idealnimi lastnostmi: Lovel — Kvas. V obeh je ljubav tega junaka do hčere srečnejše rodbine predmet dejanju; Lovel — Izabela; Kvas — Manica. V obeh vrača dekle ljubezen, toda radi očeta, ki zahteva bogatega zeta, mu ne daje upa. V obeh združi ljubeči par srečni izid. V obeh ima ljubimec tekemca. V obeh je spor med njima prvi vzrok, da se vozle dejanja razplete, torej bistveni moment. V obeh je vpletena oseba postopaškega značaja: Edie Ochiltree — „deseti brat“.

A te slične posameznosti ne dokazujejo še slične osnove. Kajti naposled je isto življenje, ki daje predmet angleškemu romanopiscu, pred očmi tudi slovenskemu pisatelju. Človek je v globini svojih čuvstev vedno isti. Tu odločuje samo zapletek dejanja.

V tem oziru pa moramo reči: Res je, da je Jurčič posnel okostje dejanja po An-

gležu, celo v bistvenih momentih in v malenkostnih posebnostih; a istotako je neovržna resnica, da je odel to dejanje s tako popolno slovensko obleko, da mu tujine skoro ni več poznati! To je Jurčičeva posebnost, v kateri je pravi mojster.

Tudi v značajih opazimo velike podobnosti. Za vsako bistveno osebo „Desetega brata“ je moči najti original pri Scottu. Razmerje teh oseb je sledeče:

Kvas — Lovel¹⁾; Slemeniški — Wardour²⁾; Manica — Izabela; Piškav — lord Glenallan³⁾; Marijan — Hektor; Deseti brat — Edie Ochiltree⁴⁾.

Lovel je poleg starinoslovca Oldbucka, ki pa za dejanje ni bistvena oseba, glavni junak, središče in magnet zanimanja pri Scottu. K temu pripomore največ njegova skrivnostna preteklost. Te lastnosti nimamo pri Kvasu. Ta je že v Jurčičevi osnovi brez dvojbe bolj realen značaj, ki mu je hotel dati življenje — samega sebe — kot podlago, zato je zavrzel to potezo že izpočetka, ker ni bila po njegovem namenu. Nasproti pa se je dala ta Scottova poteza izvrstno porabiti za osebo „desetega brata“, in to je Jurčič tudi storil, ker je hotel osredotočiti vse naše zanimanje na Martina Spaka kar se mu je izborno posrečilo. Tako najdemo, da se Scottovi in Jurčičevi značaji križajo: to bomo opazili še večkrat. Jurčič ima navado ločevati celotne Scottove značaje v posamezne poteze, ki jih potem porablja samostojno za svoj namen. „Deseti brat“ je pol Lovela pol Adama Ochiltree. V drugih ozirih pa je Kvas celoma posnet po Lovelu. Istotako je idealen, mlad mož, prikupljivega značaja, odločnega vedenja, dovzeten ljubezni, orisan ne čisto po vzoru, ki ga nudi življenje, temuč s prozornim idealizujučim ovojem. V tem značaju se kaže kos romantike, ki se je je Jurčič navzel po Scottu, dasi je sicer njegova narav bila takemu naziranju nasprotna. Da je „kolorit“, v katerem se giblje Kvas, precej drugačen od onega, ki ga ima Lovel, ne bo nikomur v čudo,

¹⁾ Izg. Lavl. — ²⁾ Izg. Uardr. — ³⁾ Izg. Glénelen.
⁴⁾ Izg. di Očilttri.

kdor se zatopi v Jurčičeve dejanske razmere. Ko je Jurčič pisal ta roman, je bil dvaindvajsetleten mož, ki je šel za vzori v veliko mesto; naravno je bilo, da vpliva nanj najbolj značaj, ki se giblje v istih idejah. Jurčičev Kvas ni mogel biti iz aristokratskih krogov, moral se je preleviti v slovenskega dijaka.

Benjamin pri Jurčiču in Sir Wardour pri Scottu imata zelo neenako važni vlogi. Slična sta si le po razmerju, v katerem stojita do ostalih oseb. Vobče se opaža pri Jurčiču sploh, zlasti pri „Desetem bratu“, da ni nikoli orisal celotnih vsestranskih značajev. Benjamin, Manica, Marijan so takorekoč le načrti, nepopolne skice. Dočim riše Scott značaj od vseh strani ter ga obsveti v luči raznih položajev, nima Jurčič nikoli te težnje. Njemu je značaj le pripomoček za dejanje. Oseba mu ne ravna tako, kakor bi zahteval njen značaj, nego tako, kot zahteva razvoj romana, pri Jurčiču je glavna hiba koncesija značajev nasproti dejanju. Seveda je treba ločiti med bistvenimi in nebistvenimi osebami. Toda, dočim imajo pri Scottu tudi nebistvene osebe vsaj toliko potez, kolikor je potrebno, da slutimo značaj v celoti, tega pri Jurčiču ne najdemo. On vzame le tisto potezo, ki se mu zdi potrebna za razvitek dejanja. Morda je to tudi najbolj vzrok, da se nam zdé njegovi značaji risani tako po šabloni, da nimajo v sebi nobene notranje harmonije, ki jo daje stik z resničnim življenjem. O Manici pravijo, da je vzeta po resničnem vzoru Ivanke Ottove, a vsak objektivni presojevavec bo naposled vendar priznal, da ni imel pri tem značaju nikoli take iluzije, ki zamenja delo človeškega duha s pristnim življenjem. Izabela, vzor Manice, je tudi pri Scottu bolj postranska oseba, in vendar je njen obris mnogo popolnejši. Jurčiču ni bilo nikoli ležeče na natančni risbi značajev, nego vedno mu je bila glavna stvar dejanje.

Zlasti slična sta si Piškav in lord Glenallan. Pri obeh odločuje oni skrivnostni kolorit njune preteklosti, katerega posledica je samotarsko-čudaška sedanost. Prizora, ko

se snideta prvič molčeči, po groznih spominih potrži lord Glenallan v črno prevešenih sobanah svojega zapuščenega gradu s preprostim, s samim seboj zadovoljnim sinom narave, beračem Ochiltree, in odurni, redkobesedni Piškav s postopaškim svojim sinom, sta pri Scottu in Jurčiču slična v koloritu in vsak po svoje zanimiva. Vendar je treba priznati, da je zlasti Piškav najsamostojnejša oseba izmed vseh onih, ki jih je Jurčič posnel po Scottu. Pri orisu tega značaja je videti mnogo lastnega premišljevanja, tudi so nekatere poteze tako posebne, da je Jurčič skoro brezdvomno imel pred seboj poleg angleškega tu še slovenski original. Piškav je tudi najpopolnejša oseba, in ni je druge razen morda „desetega brata“, o kateri bi imeli tako jasno predstavo kakor o njem. Zanimivo bi bilo določiti vire in slovenski živi original, ki ga je imel Jurčič pred očmi.

Nenavadno podobnost pa kažeta Marijan in Hektor ne le glede važnosti za razvoj dejanja, ampak tudi v značajnih lastnostih. Sicer je razmerje različno: Pri Scottu se začneta sovražiti in izzoveta na dvoboj oba tekemca (Lovel in Hektor) v ravno istem poglavju, v katerem sta se spoznala, a si po dvoboju postaneta najboljša prijatelja, dočim je pri Jurčiču baš obratno. Da se v „Desetem bratu“ Kvas umakne in spoprijazni, je očitno posneto po Scottu, da omogoči srečni izid, in vsled tega sta logično morala biti značaja očrtana primerno takemu koncu. Oba sta dobrega srca in nagle jeze, oba vneta le za zabavo in strastna lovca. To so pa že tudi glavne poteze takih značajev. Da je celo nevažno lovsko nagnjenje slično, priča za tesni stik Jurčiča s Scottom.

Najtesneje pa veže oba romana oseba „Desetega brata“. Idejo zanj je našel sicer na slovenskih tleh, toda vso obliko in načrt tega značaja mu je dal Scott.

Levec navaja v svojih „Spominih“, da je rodil v Jurčiču idejo za „Desetega brata“ Levstikov fragment v „Napreju“. V letniku¹⁾

¹⁾ „Naprej“ 1863, stran 15., 59., 133., 157.

1863 nahajamo namreč pod rubriko „Lepoznanstvo“ spis z naslovom „Deseti brat“, ne v znanstvenem okviru, nego v obliki poučne povesti. Pisatelj ni imenovan, zato smemo slutiti Levstika, spis sam pa je nedovršen. Tu je res dobil Jurčič idejo za svoj roman, a tudi le idejo, kajti v pojmovanju „desetega brata“ nikakor ne najdemo iste skupnosti, kot bi jo pričakovali. In sicer stoji Levstik v tem oziru nad Jurčičem, da je njegova pojmitvev neprimerno lepša in bolj umetniška nego jo imamo v Martinu Spaku. Poznati je pa tudi iz cele osnove romana, da je Jurčič čutil lepoto Levstikovega motiva in jo hotel doseči, a je zaostal proti svoji volji, ker je bil preveč odvisen od Scotta in se ni mogel otresti njegove — nam Slovencem celo tuje — pojmitve takih značajev. Jurčič bi bil obvladal to snov mnogo bolj primerno njeni umetniški ceni, ako ne bi bil nikoli poznal Scottovega „Starinoslovca.“

Nekaj skrivnostnega, globokega, demoničnega je v Levstikovi pojmitvi; dejanje je, ki se nikoli ne konča. Njegov „Deseti brat“ je nadarjen dijak, ki zvrši šole in ima upe v lepo bodočnost. A globoko v duši mu gloje črv temne slutnje, da ne bo nikoli dosegel zaželjenega pokoja, ker ima nesrečno usodo, da je deseti izmed deseterih bratov, ki mu po predsodbi tajnih sil ni odločeno mirno mesto na zemlji! Zato je kot dijak izkusil vtopiti ta glas in se vdal oblasti vinskih duhov! Po osmi šoli išče stalnega mesta, ubija se po cesarskih pisalnicah, služi pri kupčiji, toda zaman. Umakne se posvetnemu hrupu v kraj miru, v samostan, toda nepojmljiva sila ga žene iz zavetišča drugih zopet na stezo življenja. Vzame si mesto učitelja pri bogatem graščaku na Gorenjskem, kjer hodi na lov in lovi ptiče, toda demon v njem ne miruje. Nadene si vojaško suktnjo in gre daleč na Laško služiti Garibaldiju za tujo prostost; vrne se v domovino, pusti borbo za kruh, vda se prirodi, postane pastir in pase govedo in ovce; tudi priroda nima leka zanj in njegovo nesrečo . . .

Tu konča Levstikov fragment. Čitatelj nam gotovo oprostí, da smo opustili Levstikov robati slog ter predočili njegovega „Desetega brata“ (ki nosi ime Juri Zlatorepec) v milejši, ideji primerni obliki. Saj tako si ga je gotovo mislil tudi Levstik sam, dasi tega ni mogel izraziti brez prirojenega mu sarkazma, ki je raztegnil to lepo sliko v karikaturu. O tem pričajo značilne poteze, s katerimi je orisal svojega junaka, rekoč:

„Roga se vedno sam sebi, da bi si utešil nemirno srce; zvijačno modrost svojega uma kliče na pomoč, da bi se tolažil, ker je izgubil pravi pot svojega življenja . . . Zato se klati od dežele do dežele, mesta do mesta, kakor pravi deseti brat in z omotnim pitjem ziblje v pogubo spomin tistih let, v katerih je zamudil prijeti se kacega trdnega posla.“

Jurčičev „deseti brat“ je brez te ideje večnega nepokoja. Ponižal ga je na narodni tip brez kake občečloveške ideje, obdal ga je le s skrivnostno preteklostjo in ga orisal po tujem vzoru, kjer nikoli ni imel tega globokega pomena. Jurčič ali ni imel zmisla za tako idejo ali jo je kakor Levstik čutil, toda nedostajalo mu je snujoče moči, da bi jo izvedel.

Berač Edie Ochiltree je v „Starinoslovcu“ nebitvena oseba, dasi ima v razvoju važno vlogo. Pri vseh pomenljivejših momentih nastopi tudi on. Scottu je pri njem bila pred očmi ona vrsta ljudi, potujočih po Škotski, ki so jih učenjaki splošno imeli za potomce starih bardov. Stalnega mesta jim ni bilo, potovali so iz kraja v kraj in živeli ob miloščini, katero so jim ljudje radi dajali. Bili so vesele narave, pristni izraz narodne poezije škotske, kot se javlja v Burnsju in v Percyjevi zbirki. Sami pesniki, so obenem hranili zaklad, živeč v narodnih pesmih, ter ga predajali svojim rojakom, bili so nekaj tip srbskih guslarjev. Scott je hotel svojemu beraču vdihniti ta poetični značaj, kar sam priznava v predgovoru¹⁾.

¹⁾ „The Autor can hardly have erred in giving to Edie Ochiltree something of poetical character and personal dignity above the more abject of his miserable calling.“ Predgovor k „The Antiquary“, str. 2.

Kakor nam Scott sam pove, je imel v svojem beraču pred očmi tudi živ vzor¹⁾.

Ni čuda, da se je Jurčič, čitajoč v „Napreju“ o „desetem bratu“, takoj spomnil Scotta. Tudi on mu je hotel dati poetični značaj, ki ga imajo nosivci tradicionalne narodne poezije. Zato „Deseti brat“ tudi sam zлага in poje pesni²⁾. Tudi druge, v omenjenem predgovoru naznačene lastnosti najdemo pri njem: sarkazem, satiro, živahni značaj veseljaka, dobrosrčnost in priljubljenost.

Kot postopača sta oba slično karakterizirana. Govorita na kratko in pretrgano, oba sta po mnenju ljudi vsevedna in nastopata tudi v tem zmislu, oba mrzita denar in ga porabljata le v dobrodelne namene, oba nastopata nenadoma v nepričakovanih trentokih kakor iz zemlje vzrasla in sta navzoča kot neljuba gosta v sporu obeh tekemcev. Oba pa imata tudi nekaj skrivnostnega in simpatizirata z junakom dejanja ter mu pomagata (Lovel — Kvas).

Martin Spak je kot značaj najbolj posnet po Scottu. Že značilno stališče nasproti drugim in kolorit to dokazujeta. Nekaj potez, zlasti zunanjih, pa je načrtanih tudi po Levstikovi ideji. Ker večina naših čitateljev nima pri roki „Napreja“, zato podajemo tukaj mesto, tičoč se „desetega brata“ doslovno po izvorniku; ni zanimivo le po notranji zvezi in sličnosti, ampak iz njega spoznamo tudi oni značilni šaljivo-robati Levstikov slog, ki se pozna Jurčiču na vsaki strani.

Levstik omenja svoj izprehod iz mesta ter nadaljuje: ³⁾ „Zdajci srečam hitro idočega človeka, male tršate postave. Bil je precej

okrogel, in kakih 38 let je moral imeti na hrbtu. Njegovej obleki se je videlo, da bi rada bila gosposka, ali vendar ne tiste vrste, katera je zdaj v navadi med salonskim svetom, kakor bi rekal Valentin Zarnik. Hlač ni bil oblekel tako širokih, da bi v njih bil izgubil človeka, kakor se izgubi pšenično zrno v praznej vreči, ampak ozke je mož nosil; zdolaj so bile pa uže tudi precěj objedene, jako blatne, in lahko bi se bila nit za nitjo preštela, ko bi kdo bil toliko neumen, da bi si nakopal na glavo posel, starim hlačam rebra šteti. Gospodje velikih mest dan denes obilo čislajo tolike suknje, da se za njimi vlačijo po tleh; ali moj človek ni bil tako spačen, ne tako ničemuren: suk-njica mu je komaj in komaj skrivala nekoliko tistega dela, ki mora v šoli največ trpeti; rokavi so bili pa tako ozki, da se nisem čudil malo in dosti ne, ko sem videl, kako mu na komolcu srajca sili iz tesne zaprtije. Posebno vrednost pa je dajalo mojemu človeku to, da je obsenčeval njegovo čelo črn klobuk zelo visocega, samo nekoliko potlačenega oglavja. Po Trstu sem nekdanj tolicih klobukov dosti videval in vselej sem do njih imel veliko spoštovanje, sam ne vem zakaj, menda zato, ker pravi Kurnik, da se mož ne meri od nog do temena, ampak od nog do vrha. Je-li moj človek imel kaj za vratom ali ne, to je še zdaj velika uganka, ker je bil zapet gori do brade; samo to dobro vem, da uže od daleč se mi je zdel jako čuden, ko je hitro prestavljal rujave raztrgane črevlje, pa belo culico nesel na opaljenej grjači. Ustavi se, ko pride predme, vzame iz ust gorensko lulo, dolzega vratu pa kratkega repa ter zavpije na vse grlo, da so v bližnji hlev pobegnile s petelinom vred vse kokoši, ki so prej razkopavale po cesti: Bog te sprimi! Kako je kaj? —“

„Deseti brat“ je pa gledé dejanja in zapletka samostojna oseba v romanu. Pri Scottu nebistven, kot primes radi zanimivosti vpe-ljan v dejanje, je Spak pri Jurčiču bistveni del razvoja. Pri Jurčiču velja vedno: Posnemal je, a posnemal samostojno.

¹⁾ Dotične besede v omenjenem predgovoru so kakor nalašč pisane za karakterizacijo „desetega brata“: „His (beračeve) features were intelligent with a powerful expression of sarcasm ... his wants were food and shelter or a trifle of money ... He sung a good song, told a good story and could crack a severe jest ... It was some fear of Andrews (njegovo ime) satire as much as a feeling of kindness or charity which secured him the general good reception, which he enjoyed everywhere.“ Predgovor, l. c. str. 3.

²⁾ „Deseti brat.“ Levčeva izdaja str. 21.

³⁾ „Napreje“ 1863, str. 15. sl.

Ko je izšel „Deseti brat“, je bil Jurčič še v oni dobi, ko vplivajo tuji vzorci najbolj. Zato je „Deseti brat“ pač sad mladostnega navdušenja, a ne zrelega mišljenja. Da bi sam zasnoval roman tako na široko, ali življenje presnovil zanj, zato mu je bilo obzorje pretesno. V vseh prejšnjih delih, kot so „Kozjak“, „Tihotapec“, „Sosedov sin“ i. t. d., vidimo mnogo enostavnejše dejanje in menj zapletka. Dejanje se razvija v ravni črti naprej, dočim pride pri „Desetem bratu“ v umetnih ovinkih do smotra. Jurčič ni imel dispozicijskega talenta. On je receptivne narave, obdeluje, kar vzprejema, popravlja, a ne ustvarja. Pri njem se je vršil ta proces, ne da je sam vedel zanj. Spomin mu je obdržal posamezne slike, in snujočemu so se dvigale druga za drugo pred dušo. Tako mu je bil Scottov „Starinoslovec“ vedno pred očmi, in naposled Jurčič sam ni mogel več ločiti lastno od tujega. Če je posnemanje pri drugih pomanjkljivost lastne zmožnosti, je pri Jurčiču samostojno osvajanje predmeta obenem individualna stran njegovega pisateljskega značaja, znak njegove psihe.

To samostojno osvajanje se nam pokaže zlasti, ako poiščemo to, kar je v načrtu „Desetega brata“ samostojno Jurčičevo delo. K temu spada na prvem mestu, da je dvignil postopaško osebo „desetega brata“ v bistveno osebo dejanja. Jurčič je mogel po Scottu očrtati Martina Spaka tudi le kot postranski značaj in mu dati zanimivost s pogostnim nastopom kakor Scott. Toda on je hotel v njem oživotvoriti plod narodne domišljije; k temu pa je bilo treba, da postane vodilni junak romana. Zato mu je dal zvezo s Piškavom in s tem spojil dve osebi, slični po skrivnostnem koloritu, podvojil je mogočni vtisk in naše zanimanje. To je najboljši tehnični coup v „Desetem bratu“. Kakor zveza sama, je samostojen tudi način te zveze ter spajajoče niti. One listine v Spakovih rokah, ki pospešujejo konec ter povzročijo smrt Piškava, so Jurčičeva iznajdba. Istotako je njegova last v dejanju oseba

Marijana, namreč kot sina Piškavovega, in, kar je večjega pomena, sorodstvo „Desetega brata“ s Kvasom, ker motivira na preprost način naklonjenost med obema. Vobče se mora Jurčiču priznati, da v nobenem drugem romanu ni vozla zvil tako mnogoštevilno, in ga spet razvil s tako elegantno lehkoto in neprisiljeno motivacijo, kakor v „Desetem bratu“. V vsakem prizoru zvemo novo skrivnost in proti koncu se pojavi izborna harmonija med delujočimi osebami.

Samostojne so tudi vse nebistvene osebe v romanu. Obrščanje s svojimi tipi, njihovi prizori v krčmi, Krjavelj s svojo kozo, to vse je Jurčiču najbolj poznano, zato najbolj priljubljeno polje, kamor je vselej polagal veliko važnost. V prilog tej dovršenosti v risbi narodnega značaja odpustimo lahko Jurčiču napako, ki ji je žalibog prepogosto zapadel, namreč preobširnost na kvar jasnosti, ki gre v „Desetem bratu“ tako daleč, da je celo poglavje (četrto) po nepotrebem pritaknjeno in neljuba zavlaka dejanja, ker nima z ostalim važne zveze. Da se v romanu slika tem bolje prikaže, čim krajša in zato čim jasnejša je, tega Jurčič še ni spoznal.

Scottov Ochiltree je silno preprost človek, nedostopen, kolikor se nam kaže, blažjim čuvstvom. Nasproti je Spak začrtan v mnogo mehkejši, idealnejši luči. Kjer more, namigne Jurčič na Spakovo otroško ljubezen do matere, njegovo dobrosrčnost podpre z lastno epizodo Dražarjevega Francija. Tudi to je moment, ki se mora Jurčiču na hvalo šteti, ker s to potezo je oseba Spakova šele popolna in prijetna; brez nje bi ostala odurna. Jurčič je morda prvič določno vedel ali instinktivno čutil, da je psihološki moment bistven za poezijo. Saj je „Deseti brat“ prvo večje delo, kjer ga upošteva.

S tem smo dovršili primero med Jurčičevim „Desetim bratom“ in Scottovim „Starinoslovcem“. Najbrže je Jurčič čital prej „Starinoslovca“, a pozneje mu je Levstik zbudil idejo ter ga spomnil sličnega motiva pri Scottu.

